

Nigar Talbova

ADU

E-mail: camalova.nigar@gmail.com

KAMILO XOSE SELANIN “ARI ŞANI” ROMANINDAN SEÇİLMİŞ MÜRACİƏT FORMALARININ AZƏRBAYCAN DİLİNƏ TƏRCÜMƏSİNƏ DAİR

Açar sözlər: tərcümə çətinlikləri, müraciət formaları, nitq etiketi

Keywords: difficulties in translation, forms of address, speech etiquette

Ключевые слова: проблемы перевода, формы обращения, речевой этикет

Məqalə Kamilo Xose Selanın “Arı Şanı” əsərində rast gəlinmiş müraciət formalarının nəzəri-praktik təhlilinə həsr olunmuşdur.

Tərcümə prosesi geniş mənada ədəbi, elmi, yaxud texniki əsərin – orijinal əsərin və ya tərcümənin kitab halında, jurnalda, dövri nəşrdə, yaxud hər hansı digər formada dərc olunmaq, və ya hər hansı digər məqsədlərlə istifadə edilmək üçün bir dildən başqasına çevrilməsi deməkdir. Bu zaman məxəz dildəki leksik vahidlər hədəf dildə uyğun leksik vahidlərlə əvəz edilir. Mənimsəmiş olduğumuz söz, ifadə və anlayışlar vasitəsilə elmi anlayışların sadə tərifini vermək də elmi dildən daha sadə dilə tərcümə etmək deməkdir. Tərcümə prosesi zamanı heç şübhəsiz tərcüməçinin çiyinlərinə böyük məsuliyyət, yük düşür.

Tərcüməçi hər iki dili dərinləndirən bilməlidir. Yalnız belə halda o, hər iki dildə olan uyğunluqları və ya uyğunsuzluqları nəzərə ala bilər və tərcümənin nəticəsi uğurla bitər. Təbii ki, heç bir nəzəriyyə tərcüməçiyə resept halında verilə bilməz. Tərcümə yaradıcılıq işidir və hər bir tərcüməçi bu işə fərdi yanaşır. Tərcümə prosesində hər bir tərcüməçi fərdi qərarlar qəbul edir. Amma bütün bunlar orijinaldan uzaqlaşmağa gətirib çıxarmamalıdır.

Tərcümə prosesi zamanı tərcüməçi müxtəlif növ çətinliklərlə qarşılaşa bilər. Burada leksik-semantik, qrammatik, sintaktik, ritorik, praqmatik və mədəniyyətlər əlaqədar ortaya çıxan çətinlikləri qeyd edə bilərik.

Leksik-semantik çətinliklər əsasən lüğətlər, qlossarilər, terminoloji lüğətlər və peşəkarlara müraciət etməklə aradan qaldırıla bilərlər. Buraya əsasən terminlər, neologizmlər, semantik boşluqlar, kontekstə əsaslanan sinonimiya və antonimiya halları və.s aid edilir.

Qrammatik çətinliklərə isə zaman, şəxs, cins, hal kateqoriyaları, əvəzliliklərin işlənmə şəkli və.s. aiddir.

Sintaktik çətinliklər məxəz dilin sintaktik quruluşunun tərcümə zamanı hədəf dilə təsir etməsilə yarananırlar. Məsələn, cümlələrin məchul növdə işlədilməsi və yaxud sintaktik paralelizm halları buna aiddir.

Ritorik çətinliklər dediyimiz zaman müqayisə, metafora, metonimiya, sinekdoxa, oksimoron, paradoks və.s kimi bədii təsvir vasitələrinin istifadəsi zamanı üzə çıxan çətinliklər qeyd edilə bilər.

Praqmatik çətinliklərin yaranmasına səbəb isə idiomların, atalar sözləri və məsəllərin, sabit birləşmələrin, ironiya, sarkazm və.s istifadəsində dillər arasında üzə çıxan fərqlər olur.

Və nəhayət mədəniyyətlə əlaqədar çətinliklər əsasən müxtəlif coğrafi mövqelərdə yerləşən ölkələrin fərqli adət-ənənələri ilə bağlı ortaya çıxırlar [2, s.1].

Tərcümə zamanı yaranan, əsasən dildəki leksik-semantik fərqlərə əsaslanan çətinliklərdən biri də ünsiyyət prosesinin əhəmiyyətli vahidləri hesab edilən müraciət formalarının işlədilməsi şəkilləridir. Ümumiyyətlə günümüzdə ünsiyyət bir tədqiqat obyektini kimi böyük əhəmiyyətə malikdir. Uğurlu ünsiyyətin əsas faktoru kommunikatorlar arasında ünsiyyətin qurulmasına nail olmaq, daha mühimi isə bu ünsiyyətin saxlana bilməsidir. Və heç şübhəsiz bu işdə əsas rol müraciət formaları oynayır.

Rus linqvisti A.V.Kirillinaya görə “Həmsöhbətə müraciət şəkli, yəni onun diqqətini çəkən və onunla ünsiyyət quran zaman effektiv bir başlanğıc etmək təkcə ünsiyyətin kursunu deyil adətən onun nəticəsini də müəyyən edir” [1, s.52]. Doğurdan da edilən müraciət özündə danışan haqqında, onun həmsöhbətinə münasibəti və həmçinin də kommunikasiyanın məqsədi barədə informasiyanı ehtiva edir. Aydın ki, ünsiyyətin məqsədinə çatmaq üçün müraciət forması seçiminə xüsusi diqqət yetirmək lazımdır. Bununla belə müraciət formalarının bir dildə istifadə xüsusiyyətləri və həyata keçirilmə şəkli digər bir dildəki analoji vəziyyət və ya kontekstdə istifadə olunan formalardan tamamilə fərqli ola bilər. Bu baxımdan sözügedən ünsiyyət vahidinin tərcüməsi önəmli və çətin bir tapşırıq kimi özünü göstərir.

Adətən məxəz dildəki müraciət formalarının hədəf dildə müvafiq qarşılıqları mövcud olur. Lakin belə formal bir ekvivalentin mövcud olması hələ onun funksionallığına dəlalət etmir. Məhz məxəz və hədəf dillərdə müraciət formaları arasındakı funksional fərqləri əsas çətinlik törədən faktor kimi qeyd edə bilərik.

Fontanella de Veinberqə görə müraciət formalarının aşağıda qeyd edilən əsas növləri var [4, s.37]. Bu müraciət formalarını biz ispan ədəbiyyatının ən dəyərli incilərindən sayılan məşhur ispan yazıçısı, publisist, ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatı laureatı, İspaniya Kral adına elmlər akademiyası üzvü, Servantes Mükafatı laureatı Kamilo Xose Selanın “Arı Şanı” əsərindən gətirilən nümunələrə əsasən nəzərdən keçirəcəyik. “Arı Şanı” əsəri dialoqlarla zəngin olduğundan burada ispanlara xas tipik müraciət formaları çox işlənmişdir.

Antroponimlər ilə müraciətlərə digərlərinə nisbətən daha çox rast gəlinir. Əksər hallarda yaxın insanlar (qohumlar, dostlar və.s.) arasında qurulan dialoqlarda həmsöhbətlər bir-birini xüsusi adları ilə çağırırlar. Məsələn “Arı şanı” əsərindən bir nümunədə sevgilisi oğlana belə müraciət edir:

“-¡Qué bueno eres, Pablo!

-No, bobita; es un amigo viejo, un amigo de antes de la guerra. Ahora está pasando una mala temporada, la verdad es que nunca lo pasó muy bien”.

“- Sən necə də yaxşı insansan, Pablo.

- Yox, əzizim, bu mənim köhnə dostumdur. İndi çətin günlərdən keçir, düzü yaxşı günü də olmayıb heç” [3, s.34].

Rəsmi mühitlərdə həm yad insanlar, həm də elə tanışlar arasında etiket qaydalarına uyğun olaraq daha formal müraciət formalarından istifadə olunur. İspaniyada belə formal müraciətlərə "señor", "señora" və ya "don", "doña" aiddir. Dilimizə bu cür ifadələri "xanım", "cənab" şəklində və ya milli koloriti qorumaq məqsədilə elə "senyor", "senyora" kimi tərcümə edə bilərik:

"-Adiós, señora Fructuosa, muchas gracias" [3, s.61].

"-Hələlik, senyora Fructuosa, təşəkkür edirəm".

Ata adı və ya soyad ilə müraciətlər daha çox təhsil və yaxud iş mühitində edilir.

"-Mire usted, González, si usted me lo pide yo lo escondo aquí unos días; pero después, que busque otro sitio" [3, s.128].

- Bura baxın, Qonzales, əgər siz məndən xahiş etsəniz onu burda bir neçə gün gizlədəm, lakin sonra gərək özünə başqa yer tapsın.

Qohumluq əlaqələrinə əsaslanan müraciətlər:

"-Me parece, tía, que a ti no te importa nada que te estoy contando de mis relaciones" [3, s.71].

"- Xala, mənə elə gəlir ki, münasibətlərim barədə danışdıqlarımın sənin üçün heç bir əhəmiyyəti yoxdur".

Ləqəb və ya ayama ilə müraciət. Bu cür müraciət formaları heç şübhəsiz çox yaxın tanışlar və gənclər arasında şəxsin müəyyən eyibini, xüsusiyyətini qabardaraq vurğulamaq məqsədilə işlənir:

"Desde el otro extremo del local, rugió un vozarrón:

-...¡No te propases, Fotógrafa, deja algo para luego!" [3, s.50]

"Zalın o biri başından bir səs gurladı:

- Fotoqraf, bu qədər çox içmə, sonraya da saxla".

Peşə adları ilə müraciət. Umumiyyətlə ispan cəmiyyəti iyerarxik bir cəmiyyətdir. Cəmiyyətdə öz mənsubiyyətinə, yaxşı təhsilinə və yaxud peşəkar vəziyyətinə görə yüksək mövqə tutan fərdlərə qarşı adətən formal qaydalara müvafiq olaraq müəyyən titullarla və yaxud tutduqları vəzifəyə uyğun şəkildə müraciət edilir. Xüsusən də əgər həmin şəxslə yeni tanışlıq qurulursa. Məsələn:

"-A éste prepárenle una taza de tila.

-Sí, doctor". [3, s.49]

"- Buna da bir fincan cökə çayı hazırlayın.

- Oldu, həkim".

İspan dilində o cümlədən hijo, chico, niño, nena, muchacho (oğlum, oğlan, uşaq və.s.) kimi müraciətlər adətən az yaşlı uşaqları əzizləmək məqsədilə onlara ünvanlanan zamanı istifadə edilir. Lakin bəzi hallarda bu müraciətlərin artıq uşaqlıq yaşını ötmüş şəxslər arasında ironiya ilə işlənməsinin şahidi oluruq. Bu zaman dilimizə uyğun olaraq bu kimi ifadələri kontekstə əsasən dostum, kişi və.s şəkildə tərcümə edə bilərik. Məsələn:

"-¡Ay, Pepe, qué presencia de ánimo tienes! [3, s.57]

-Es que, chico, lo mismo nos van a dar".

"- Of, Pepe, heç zarafatın yeridir?

- Dostum, onsuz da axrımızın nə olacağı bizə məlumdur".

İllustrativ materialın sərgisindən aydın olur ki, müraciət formalarının xarakteri nitq etiketinin ən maraqlı və fundamental problemlərindən birini təşkil edir. Onların dilimizdə uyğun qarşılıqları mövcud olsa da bu ekvivalentlər heç də hər zaman funksional xarakter daşımır. Ümumiyyətlə bu sahədə mütəxəssislər üçün geniş tədqiqat imkanları mövcuddur. Bu zaman tərcümənin xarakteri və müraciət formalarının milli-mədəni mənsubiyyəti nəzərə alınmalıdır.

Ədəbiyyat

- 1.Кириллина А.В. Развитие гендерных исследований в лингвистике. – Филологические Науки, 1998.
- 2.https://es.wikipedia.org/wiki/F%C3%B3rmulas_de_tratamiento
- 3.Camilo Jose Cela. “La Colmena”. Espasa libros, 1999.
- 4.Alfredo I.Álvarez. Hablar en español. Ediciones Nobel S.A. 2005.

Summary

On the translation of some forms of address from the novel called “The Beehive” of Camilo Jose Sela into the Azerbaijani language

The article deals with translation of address as an important communicative unit. The author gives the definition of the term address, describes address as object of translation and analyses various methods and means of their translation from Spanish into Azerbaijani, illustrating them with examples from the novel “The Beehive” of the Spanish prosaic Camilo Jose Sela.

Резюме

О переводе некоторых форм обращения из романа "Улей" Камило Хосе Селы на азербайджанский язык

В статье рассматривается перевод форм обращения как важной коммуникативной единицы. Автор дает определение термина обращение, описывает их как объект перевода и анализирует различные способы и средства их перевода с испанского на азербайджанский, показывая их на примере произведения испанского прозаика Камило Хосе Селы "Улей".

*Rəyçi: b/m J.Qənbərli
ADU-nun Tərcümə fakültəsi nəzdindəki
İspan dili kafedrasının
06.02.2017-ci il tarixli iclasının
05 sayılı protokolundan çıxarış.*

Daxil olma tarixi: 07.04.2016